

JAAKKO BELT

Ottaessaan elokuun puoluekokouksessa vastaan demokraattien presidenttiehdokkuuden Joe Biden vannoi päättävänsä Trumpin nostattaman ”pimeyden aikakauden”. Puhe lupaili vihan, valheiden, etuoikeuksien ja syvenevien jakolinjojen tilalle toivoa, faktoja, reiluttua ja kunkin parhaiden puolien korostamista. Kampanja vannoi kamppailevansa paitsi ihmisten sydämistä myös Yhdysvaltain sielusta. Käsillä oli ratkaiseva hetki, ehdokkaan julistama *American moment*. Biden toivoi historian todistavan, että pimeys alkoi tuona iltana väistyä: ”En ole pimeyden vaan valon liittolainen.”

Puhe heijastelee yleisempää mielialaa, jonka mukaan marraskuun presidentinvaaleissa oli panoksena kansakunnan ja kenties koko liberaalin demokratian kohtalo. Toimittaja ja tietokirjailija Anne Applebaum kuvaa tuoreessa teoksessaan *Demokratian iltahämärä* (2020) autoritarismin vetovoimaa ja liberaalin demokratian puolustamisen vaadetta vastaavin vertauskuvin:

”Olemme aina tienneet, tai meidän olisi pitänyt tietää, että historia voi taas kerran ulottua yksityiselämäämme ja järjestää ne uuteen uskoon. Olemme aina tienneet, tai meidän olisi pitänyt tietää, että vaihtoehtoiset näkemykset kansakunnistamme yrittäisivät tempaista meidät mukaansa. Mutta ehkäpä hapuillessamme läpi pimeyden huomaamme, että yhdessä voimme antaa niille vastuksen.”¹

Helsingin Sanomien syyskuussa haastattelussa Applebaum luonnehti Yhdysvaltain vaaleja tällaiseksi käännekohtaksi, jossa ”demokratian iltahämärä joko synkkenee tai hälvenee valoisamman tulevaisuuden koittaessa”².

*

Harva kiistää Trumpin häviön historiallista merkitystä. Syvemmälle juurtunut liberaalin demokratian kriisi on kuitenkin muuttamassa tapaamme hahmottaa ja käsitteellistää demokratian kehityskulkua yksittäisiä kohtalonhetkiä pitemmässä katsannossa. Kylmän sodan jälkeinen optimismi ja Francis Fukuyaman tunnettu teesi liberaalista demokratiasta historian päätepisteenä tai lopullisena päämääränä on aiemminkin kyseenalaistettu. Käsitteellisesti demokratian tolasta on kuitenkin viime vuosina synken- tynyt myös tutkijapiirien ja pääkirjoitusivujen ulkopuo- lella.

Tammikuussa ilmestyneessä artikkelissa politiikan tutkija Yascha Mounk nostaa esiin kolme pitkällistä kehityskulkua, jotka haastavat ajatuksen liberaalin demo-

kratian lopullisesta voitosta. Ensinnäkin demokratiaindeksien valossa ”demokratian taantuma” on jatkunut pian 15 vuotta: jokaisena mittausvuonna vuodesta 2006 alkaen useampi maa on etäännytynyt demokratiasta kuin ottanut askeleita sitä kohti. Toiseksi poliittiset asenteet ovat tutkimusten mukaan jyrkentyneet jopa monissa vanhoissa ja vakaina pidetyissä demokratioissa. Mounk viittaa demokratian arvostuksen laskuun erityisesti nuorissa ikäluokissa ja autoritaaristen vaihtoehtojen kannatuksen nousuun kaikissa ikäryhmissä. Kolmanneksi populistit ympäri maailman ovat valtaan päästyään murentaneet poliittisen järjestelmän liberaalia perustaa: vallan kolmijakoa, oikeusvaltioperiaatetta ja median vapautta. Mounk pitää Unkarin kaltaisten ”illiberaalien demokratioiden” nousua painavimpana vastaesimerkinä liberaalin demokratian voittoa julistavalle historiakäsitykselle.³

Puhe demokratian lopusta ja diagnoosit sen kuole- misen tavoista ovat vallanneet alaa viime vuosien kriisi- kirjallisuudessakin. Steven Levitskyn ja Daniel Ziblattin *How Democracies Die* (2018) muistuttaa, että kylmän sodan jälkeisessä maailmassa demokratioit luhistuvat enää harvoin vallankaappauksissa – tyypillisemmin vaaleilla valitut itsevaltaiset johtajat murentavat niiden perustaa sisältäpäin. Teos painottaa demokraattisten normien vähittäistä ja usein huomaamatonta rapautumista. Toimivan demokratian tunnuspiirteitä ovat epämuodol- listen ja kirjoittamattomien sääntöjen kunnioittaminen, perustavimpina normeinaan vastapuolen sietäminen ja institutionaalinen pidättyväisyys. Toisin sanoen vah- voissa demokratioissa toiset puolueet ja vastaehdotkaat tunnustetaan legitimeinä kilpailijoina ja pidättydytään muodollisesti sallituista toimista, jotka kuitenkin rikko- sivat lain henkeä tai yhteisiä pelisääntöjä. Kuten Levitsky ja Ziblatt korostavat, itsevaltaisten piirteidensä lisäksi Trumpista tekee poikkeuksellisen hänen valmiutensa rikkoa jatkuvasti liberaalin demokratian perusnormeja. Vaikkei Trump onnistu(nut)kaan kaatamaan demokraat- tisia instituutioita, hänen presidenttikautensa perinnöksi jää republikaanipuolueen tuella entisestään kiihdytetty demokraattisten normien rapauttaminen ja polarisaation kierre.⁴

Vaikka Levitsky ja Ziblatt piirtävät hälyttävänkin kuvan demokratian vaaroista ja taantumisen tavoista, heidän prognoosinsa ei ole läpeensä pessimistinen. Historiallisten kriisien vertailu ei puolla kuvaa demokratian luisusta vääjäämättömänä tai peruuttamattomana kehityskulkuna. Vaaranmerkkien tunnistaminen voi auttaa välttämään menneisyyden virheitä. Teos osoittaa myös puolueiden itsesääntelyn tärkeyden sekä puolue- ja aa-

terajat ylittäneiden liittoutumien kyvyn torjua demokratian uhkia ja uudelleenrakentaa romahtaneita demokratioita.

David Runcimanin aikalaisanalyysi *How Democracy Ends* (2018) ennustaa Levitskyn ja Ziblattin tavoin, että nykdemokratia tuskin kohtaa loppuaan kertarysäyksellä tai kiväärin piipusta. Runciman jakaa myös käsityksen, että liberaali demokratia voi rapautua sisältäpäin tai ontoutua: säännöllisten vaalien, riippumattoman oikeuslaitoksen, perustuslain ja vapaan median kaltaiset demokraattiset instituutiot voivat pysyä pystyssä, vaikkeivät ne enää toteuttaisikaan ydintehtäviään. Runciman suhtautuu epäileväisemmin mahdollisuuksiin valottaa demokratian tulevia uhkia esimerkeillä lähihistoriasta ja viime vuosisadan kriiseistä. Riskinä on poliittisen mielikuvituksemme jäähdyttäminen 1900-luvun mielenmaisemaan: jos demokratian epäonnistumisen tunnusmerkkejä etsitään fasismien noususta tai 1960–70-lukujen sotilasvallankaappauksista ja Trumpia verrataan entisaikojen itsevaltaisiin, uudenlaiset vaarat jäävät helposti tunnistamatta. Demokratia voi kuluvalla vuosisadalla epäonnistua ennen näkemättömillä ja kuvittelemattomilla tavoilla, Runcimanin analyysissä esimerkiksi teknologia(jättie)n ylivallan tai ympäristökatastrofien puristuksessa.⁵

Runcimanin historianfilosofisena motiivina on haastaa kirjaimellinen tulkinta demokratian taantumisesta (*backsliding*) takaisin varhaisempaan kehitysvaiheeseen. Nykypäivässä voi kuulla menneisyyden synkkiä kaikuja, mutta historia ei palaa taaksepäin. Runciman tarjoaa taantumiselle vaihtoehdoisen analogian: demokratia elää keski-ikänsä kriisiä. Vaikka länsimaisen demokratian parhaat päivät ovat takana päin, kuolema tuskin on akuutti uhka. Runcimanin analyysissä demokratialla ei ole yhtä päätepistettä tai yhdenmukaista elämänkulkua, vaan demokraatit kohtaavat loppunsa eri tavoin ja eri tahdissa, osa voi vielä menestyäkin. Kuolema on vääjäämättä joskus edessä, mutta sitä ennen on aikaa elää ja jättää kiireettömät jäähyväiset: ”Lähes varmasti demokratian kuolema tuntuu kestävän ikuisesti.”⁶

Demokratian vertaaminen ihmiselämään tuottaa omat ongelmansa. Adam Tooze kritisoi Runcimania lipsumisesta spengleriläisen organistisen metafysiikan puolelle jäsentäessään poliittisten järjestelmien kehitystä luonnollisina elinkaarina⁷. Runciman toppuuttelee kansanvallan kultaisen nuoruuden haikailua siinä missä kuolemanpelkoakin, mutta hänen vakuuttelunsa valintojen merkityksellisyydestä demokratian ehtoopäivinäkin kuulostavat epäuskottavilta. Mikä motivoi puolustamaan demokratiaa, jos lakastumiselle ei lopulta ole vaihtoehtoja? Medikaaliset metaforat elämän keinotekoisesta pitkittämisestä tai tiettyjen elintoimintojen ylläpitämisestä tuskin kannustavat poliittiseen toimintaan.⁸

Ajatus demokratian lopusta voi resignoitumisen ohella ruokkia fatalismia. Mounk varoittaa houkutuksesta kääntää historian lopun teesi päällelleen: illiberaali demokratia, diktatuuri tai mikään muukaan poliittinen järjestelmä ei vääjäämättä korvaa liberaalia demokratiaa.

Mikään ei myöskään takaa, että tilalle noussut järjestelmä olisi riittävän vakaa ja ristiriidaton luodakseen pysyvemmän vaihtoehdon liberaalille demokratialle. Mounk pitää todennäköisempänä, että itsevaltaisen hallinnon ylläpitäminen osoittautuu pitkällä aikavälillä vaikeaksi Unkarin kaltaisissa maissa. Autoritarismin ja liberaalin demokratian lujittamisen välinen liike saattaa hyvin siis osoittautua edestakaiseksi.⁹

*

Václav Havel piti vuonna 1996 Saksan Aachenissa puheen, jossa hän luotasi Yhdysvaltain sielun sijaan Euroopan sielua. Tšekin tasavallan presidenttinä tuolloin toiminut kirjailija ja demokratia-aktivisti tunnusti Euroopan ansiot ”ihmisarvon, vapauden, oikeusvaltioperiaatteen sekä kansalaisten yhdenvertaisuuden” kaltaisten poliittisten arvojen kehittämisessä. Samalla hän muistutti, ettei Euroopan historia ole ollut ”ainoastaan pelastuksen, vapauden, edistyksen ja ihmisyyden idean levittämistä”, eikä Eurooppa ”ole enää maailman ohjauskeskus”.¹⁰

Edistysuskon sijaan Havel ammensi Euroopan (mahdollisesta) etymologisesta alkuperästä ”iltahämärän” maanosana hälventäen sanan kielteisiä sävyjä. Iltahämärän ei tarvitse yhdistyä ”lopun ideaan, kaikkoomiseen, tappioon, tuhoutumiseen tai lähestyvään kuolemaan” eikä ”elinvoiman hiipumiseen”. Iltahämärä jäsentyy myös punninnan hetkenä, jolloin ”ajatella päivän aikana tapahtuneita asioita, kerätä voimia ja tehdä päätöksiä seuraavaa päivää varten, ottaa etäisyyttä kokonaiskuvan hahmottamiseksi sekä pohtia, miten asiat olisivat voineet mennä toisin”.¹¹

Kunhan Yhdysvallat selättää välittömät uhkansa, demokratian iltahämärässä riittää edelleen pureksittavaa. Valonpilkahdukset eivät vielä hälvännä liberaalin demokratian kriisiä.

Viitteet & Kirjallisuus

- 1 Anne Applebaum, *Demokratian iltahämärä* (Twilight of Democracy, 2020). Suom. Antero Helasvuo. Siltala, Helsinki 2020.
- 2 *HS* 17.9.2020.
- 3 Yascha Mounk, The End of History Revisited. *Journal of Democracy*. Vol. 31, No. 1, 22–35.
- 4 Steven Levitsky & Daniel Ziblatt, *How Democracies Die*. Crown, New York 2018.
- 5 David Runciman, *How Democracy Ends*. Basic Books, New York 2018, ks. Preface.
- 6 Sama, Preface & Conclusion, erit. 215–216.
- 7 Adam Tooze, Democracy and Its Discontents. *The New York Review of Books* 6.6.2019.
- 8 Ks. Runciman 2018, erit. 215–216.
- 9 Mounk 2020.
- 10 Václav Havel, Tehtävänä Eurooppa (Evropa jako úkol, 1996). Suom. Minna Suikka. Teoksessa *Euroopan toivo. Esseitä ja puheita 1978–2002*. niin & näin, Tampere 2020, 172–182 (173–174).
- 11 Sama, 172–174.